

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

כשרות הג'לטין

א. שימוש בג'לטין

אחד החומרים המייצבים הנפוצים ושמשיים ביותר בתעשיית המזון הוא הג'לטין¹. את הג'לטין ניתן להפיק מבהמות ומדגים. בעבר הג'לטין הנפוץ ביותר היה ג'לטין המופק מעצמות. כיום השימוש הנפוץ ביותר הוא משומן חזיר ומעורו. כ-44% מן הג'לטין מופק מעורות חזירים, כ-28% מן הג'לטין מופק מעורות נבלות וטרפות, כ-27% מופק מעצמות של נבלות וטרפות וכ-1% מדגים ומבהמות שנשחטו כדת וכדין. בנוסף לכך, יש ייצור ג'לטין מדגים כשרים ומדגים לא כשרים².

ממילא מתעוררת השאלה ההלכתית האם ניתן להשתמש בג'לטין. מצד אחד, "דבר המעמיד" אינו בטל בששים, ולכן למרות שהג'לטין מהווה מרכיב קטן במאכל אינו בטל במאכל מאחר והוא מעמיד את המאכל. מאידך, את הג'לטין מייצרים מעצמות שכאשר הם יבשות לחלוטין יצאו מכלל איסור (היתר זה היה נכון בעבר, אך כאמור כיום רוב הייצור הוא משומן חזיר). בנוסף, בתהליך הייצור העצמות עוברות עיבוד שפוסל אותם מאכילה והג'לטין הוא יצירה חדשה. למעשה, נחלקו בזה גדולי הפוסקים, ולכן התקבל שבכשרות מהדרין משתמשים רק בג'לטין מדגים ואילו בכשרות רגילה משתמשים גם בג'לטין מבהמות. עם זאת, מוסכם שאין להשתמש כלל בג'לטין המופק מחזיר³. כיום, פחתו עלויות הייצור של ג'לטין מדגים טהורים פחתו, לכן כיום רבים מגופי הכשרות במדינה משתמשים בג'לטין מדגים טהורים או מבהמות כשרות שנשחטו כדין⁴.

ב. ג'לטין בתרופות ומשקאות

מלבד השימוש בג'לטין לייצוב מאכלים משתמשים בו גם לתעשיית התרופות ולתעשיית המשקאות. אולם הבדל רב יש בשימוש בג'לטין בשתי תעשיות אלו. בתעשיית התרופות הג'לטין משמש לייצור הקפסולות. כאשר מדובר בתרופות ניתן להקל גם כשמדובר בחולה שאין בו סכנה, אך כאשר מדובר בויטמינים או תוספי מזון אין להשתמש בג'לטין שיש בו חשש כשרות. בייצור משקאות משתמשים בג'לטין להצללת מיץ תפוחים ויין. מאחר והג'לטין במקרה זה אינו דבר מעמיד הרי הוא בטל ברוב ומותר⁵.

ג. הבהרה להלכה משבוע שעבר

בשבוע שעבר כתבנו שבעל עסק חשוד להכשיל אחרים במאכלות אסורים גם אם הוא ירא שמיים. בעקבות הערות שקבלנו בעניין רצוננו להבהיר שכוונתנו לא הייתה ח"ו שכל בעל עסק מחשב אוטומטית כבעל עבירה המכשיל את הרבים, אלא כל כוונתנו הייתה שבגלל הנגיעה שלו בדבר ישנו חסרון בנאמנות שלו ולכן צריך לדרוש תעודת כשרות⁶.

מקורות והערות

1. ג'לטין (נקרא גם מקפית או גלדין) הוא חלבון קרישי המופק מעצמות ומעורות של בעלי חיים, בעיקר מבקר, חזירים ודגים. הג'לטין משמש כחומר מייצב בתעשיית המזון, בעיקר בתחום המגדנאות. מקור השם ג'לטין מהמילה הלטינית "ג'לטוס", שמשמעותה קשיח או קפוא. תהליך הייצור - את העצמות מרסקים לאבקה דקיקה שבעזרתה ניתן לייצב מוצרי מזון בקירור. אבקה זו מומסת במים חמים ונקרשת לאחר קירור התערובת. למעשה, ניתן להשתמש בכל רקמת חיבור של בעל חיים (סחוס, עור, גידים) ולא רק בעצמות, אך השימוש בעצמות הוא הנפוץ ביותר. הג'לטין נוצר לאחר שקולגן, החלבון השכיח ביותר בגוף והמרכיב העיקרי של רקמות החיבור, מתפרק בתגובת הידרוליזה חלקית (כלומר, החומר מתרכב עם מולקולת מים ומתפרק עקב כך לשתי מולקולות חדשות).

2. הנתונים מתוך אתר כושרות.

3. [מתוך תשובה של הרב ויטמן, רב תנובה] המחלוקת לגבי כשרות הג'לטין מתמקדת בעיקר לגבי ג'לטין המיוצר מעצמות יבשות (ואולי גם מעורות בקר יבשים), ללא כל לחלוחית וללא מח עצמות (לגבי ג'לטין משאריות עורות מעובדים יש מקום רב יותר להקל, לגבי ג'לטין המופק מעורות חזירים - מוסכם לאסור, ולגבי המופק מדגים טהורים - מוסכם להתיר).

תהליך ייצור הג'לטין שהינו חלבון המצוי בעצמות או בעורות בעלי חיים, מתחיל בעצמות יבשות כעץ העוברות השריה ארוכה בחומצת מלח ובסיד (יש תהליכים המפיקים ג'לטין ללא סיד, אך בייצור הכשר מקפידים על תהליך הכולל השרייה בסיד), ולאחר שטיפה ובישול ממצים מהעצמות את הג'לטין שמיובש ונטחן לאבקה.

סוגיית כשרות הג'לטין נדונה כבר ע"י הגאון רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי שהתיר את השימוש באבקת הג'לטין בשלושה תנאים:

א. שהג'לטין מופק מעצמות יבשות כעץ.

ב. שהעצמות נפגמות ע"י החומצות והסיד בהם הם מושרים.

ג. שמשתמשים באבקה בפחות מאחד משישים של המוצר הסופי.

באופן כזה לדעתנו אין לאסור את השימוש באבקת הג'לטין (שו"ת אחיעזר חלק ב יו"ד סימן יא). בתשובתנו זו הסכים האחיעזר לדעת חתנו של הרידב"ז רבי יוסף קאנוויץ שהיה נשיא אגודת הרבנים של ארצות הברית וקנדה, שאף הוא כתב תשובה ארוכה להיתר. לדעתנו, התהליך כולו מביא לכך שהחומר המופק מעצמות הינו בבחינת פנים חדשות, ואין בו כל חשש כשרות (שו"ת דברי יוסף סימן ו).

גם הגאון הרב יחזקאל אברמסקי מסיק להתיר את הג'לטין הנעשה מעצמות כשטעמו הוא שאין בעצמות מהן מופק הג'לטין כל איסור והן גם לא פולטות איסור מבליעת הבשר (נדפס בסוף חזון יחזקאל על זבחים ובפתיחה לציץ אליעזר ח"ד).

הגרצ"פ פרנק (שו"ת הר צבי יו"ד סימן פ"ג) בדונו בענין הג'לטין מסיק שאם בתהליך הייצור המוצר נפסל מאכילת כלב הרי לכ"ע יש להתיר את השימוש בו, ואם הוא נפסל רק מאכילת אדם יהיה דינו תלוי במחלוקת הפוסקים. אלא שיש להדגיש שהגרצ"פ פרנק דן בג'לטין המיוצר מנבלות וטריפות שיש בהן איסור גמור, ולא מג'לטין המופק מעצמות יבשות שבהן יש כמובן מקום רב הרבה יותר להקל.

גם הרד"צ הופמן שדן בענין הג'לטין המופק מנבלות וטריפות כותב בסוף דבריו "טעם להתיר מכיוון שכנראה רובו של הג'לטין נעשה מהעצמות שאינם אסורים, ורק מיעוטו מן הבשר ומן הסחוס, והוי זה זזה גורם". משמע מדבריו שם שלגבי ג'לטין שנעשה אך ורק מעצמות יבשות גם הוא יודה שיש להתיר (מלמד להועיל חלק ב יו"ד סימן כד).

גם הגר"ע יוסף זצ"ל (שו"ת יבי"א ח"ח סי' יא) דן בענין ואף הוא מסיק להקל לאחר שדן בנימוקי המתירים והאוסרים.

אך מכיוון שיש גם פוסקים האוסרים את הג'לטין כמו הגר"א קוטלר זצ"ל (בשו"ת "משנת אהרן" ח"א סי' טז-יז ור' גם בנעם ח). הגר"י וויס זצ"ל (שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' ה) הכותב שג'לטין המיוצר מעצמות כבר הוכרע לאיסור עפ"י דעת רוב מנין ובנין של גדולי התורה (כשהוא עצמו אוסר גם ג'לטין המיוצר משאריות עורות מעובדים). והגר"מ פיינשטיין זצ"ל (שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סי' לב) הנוקט אף הוא בפשיטות שיש בג'לטין איסור (אלא שלגבי ג'לטין מעורות מעובדים מסכים אף הוא להקל שם סימן כג), הרי שלפי הכלל הנקוט בידינו אין בשום אופן להשתמש בחומר זה לצורך ייצור מוצרים בהכשר מהדרין, אך מצד שני, ניתן לסמוך על כל חבל הפוסקים המתירים לגבי שימוש

במוצרים בהכשר רגיל. כמובן, בתנאי שמקפידים על כך שהג'לטין יוצר בהכשר בהתאם לכל התנאים של הפוסקים המקילים ובתנאי השימוש שנעשה בו הינו בפחות מאחד בשישים. ישנם עוד רבים שאוסרים כגון בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קלה), שו"ת משנ"ה (ח"ג סי' קיא), עמק התשובה (ח"ג סי' 20) ורבים אחרים.

4. ראה בספר ואכלת ושבעת (עמ' 218). ושמעתי מאחד ממחברי הספר (הרב אלישיב קנוהל שליט"א) שהרה"ג יעקב אריאל שליט"א טוען שעדיין מעיקר הדין ניתן לאכול אוכל שערבו בו ג'לטין מהחי אם נעשה מעצמות ועורות יבשים. אלא שלא תמיד זה כך וקשה קצת לעקוב אחרי זה. וכן שבפועל הייצור כיום בארץ הוא עיקר מג'לטין דגים מאחר ועלות הייצור פחתה.

5. ספר ואכלת ושבעת (עמ' 219)

6. בערוך השולחן (יורה דעה סי' א סע' יא) כתב "ומ"מ אפשר בכוונת הרמב"ם כדברי רבינו הרמ"א שהבאנו כדכשאינו שוחט לעצמו לא חיישין לה והטעם דנהי דבאיסורי דרבנן כמו יין וגבינה יש לחוש באינו מומחה שימכור לאחרים דבר האסור וכן חתיכת דג אף שזהו איסור דאורייתא מ"מ יש לחוש שיסבור בדעתו שהחתיכת דג זה הוא מדג טהור ולא יחוש לחקור היטב אבל בבשר כשאינו שוחט בעצמו נצטרך לחשדו שעבר על איסור דאורייתא להאכיל לישראל טרפות ולא חשדין לשום אדם מישראל כל זמן אינו חשוד על האיסורין אף כשאינו מומחה ובודאי שחט אצל שוחט ורוב מצויין אצל שחיטה מומחין המאכל כששוחט לעצמו ומוכר חשדין ליה שאף אם אולי נמצא איזה פגימה בהסכין או איזה שאלה בבדיקת הריאה יסבור בדעתו שאינו טרפה וימכרנה לאחרים ולכן צריך מומחה דווקא ובאמת בכל מדינות שלנו אינו מצוי כלל טבח שישחוט בעצמו וימכור בעצמו את הבשר אמנם אם המצא ימצא כן פשיטא שאסור לקנות ממנו אם לא שיודעים בו שהוא מומחה ומוחזק בכשרות ואף שהוא מומחה בשחיטה ונטל קבלה דוודאי מוחזק בכשרות מ"מ צריך לעיין אחריו היטב דקרוב הדבר דמפני יצרא דממונא יקל לעצמו איזה קולא שלא ע"פ הדין וצריך לדעת שהוא ירא אלקים ביותר ודבר זה מוטל על רב הקהלה וראשי העיר לדקדק בזה היטב".

מפורש בדבריו שאף במומחה בשחיטה ומוחזק בכשרות שייך לחשוש במקום שיש נגיעה ממונית שמא יקל ויכשיל אחרים. וניתן לפרש בסוף דבריו, שלעיתים זוהי מהותה של תעודת הכשרות, שהרב מדקדק היטב אחרי אותו אדם ירא שמיים מוחזק בכשרות ועל זה ניתן לסמוך.

גדולה מזו הביא הרה"ג אליהו שלזינגר שליט"א (אתקיננו סעודתא עמ' רעו) משו"ת יד הלוי שאסר על רב שמקבל שכר עבור סידור חופה וקידושין להיות עד באותם קידושין מאחר והוא נוגע בדבר. אך אפשר לדחות שזהו דבר שבערוהו שחמור יותר.

ובאמת תקנה זו של קבלת תעודת כשרות לכל עסק היא תקנה קדומה מאד כפי שמעיד בעל הבית הלל (יו"ד סי' סה ס"ק ה) "ומזה יראה שתיקנו בפנקס המדינה שלא ליקח שום דבר מאכל או יין א"כ יש בידו כתוב וחתום מאיזה אב"ד שנעשה בהכשר שקורין כשר ביב"ל, ואף אם הוא מוחזק בכשרות משום לא פלוג...". וכעין זה כתבו גם הבית לחם יהודה (סי' קיט ס"ק א), באה"ט דמהרי"ט (סי' סה ס"ק ט) ובהגהות חת"ס (סי' קיט ס"ק א) עיי"ש. ובדרכי תשובה (יו"ד סי' קיט ס"ק ז) כתב "דכיון שכתב הט"ז דבזמן הזה אנו רואים קלקול הדורות, על כן תקנו בתקנת הארצות שלא ליקח דבר מאכל או יין משום ישראל, אפילו מוחזק בכשרות אלא אם כן יש בידו כתב הכשר מאיזה רב אב"ד שנעשה בהכשר. וכן כתב החכמת אדם כלל עא ס"א דבזמן הזה ראוי... ליזהר בדבר... בפרט בשר ויין... אם בעל נפש אתה יע"ש".

ואם כן מצינו שאין לסמוך גם על אדם ירא שמיים ומוחזק בכשרות. וממילא חובה לדרוש תעודת כשרות בכל בית עסק ולא לסמוך על הבעלים גם אם הוא אדם ירא שמיים.